

**HISTORIA
ARCHITEKTURY
I KONSERWACJA
ZABYTKÓW**

**HISTORY OF ARCHITECTURE
AND MONUMENT
CONSERVATION**

ŁUKASZ PRZYBYŁAK

Mgr inż. architekt krajobrazu
Kierownik Działu Ogrodowego
Museum of King Jan III's Palace in Wilanów
e-mail: lprzybylak@muzeum-wilanow.pl

OGRODY KRÓLEWSKIE W WILANOWIE I ICH ROLA W UTRZYMANIU HISTORYCZNYCH WARTOŚCI OGRODNICZYCH WSPÓŁCZESNEJ WARSZAWY

ROYAL GARDENS IN WILANÓW AND THEIR ROLE IN KEEPING THE HISTORICAL GARDENING VALUES IN MODERN WARSAW

STRESZCZENIE

Autentyczność ogrodu historycznego, definiowana przez zapisy Karty Florenckiej, sprzyja jej szerokiej interpretacji. W dobie współczesnego kryzysu wartości konserwatorskich, wymagana jest identyfikacja kryteriów pomocnych w obiektywnej ocenie autentyczności zarówno form roślinności historycznej, jak i historyzującej.

Na przykładzie rozwiązań rewaloryzacyjnych ogrodów pałacowych w Wilanowie, a także stanu wybranych elementów zieleni miejskiej Warszawy, możliwa jest weryfikacja — przyjętego przez autora artykułu — modelu waloryzacji czynników determinujących autentyczność form roślinności. Model ten pozwala także na podkreślenie cech określających rolę ogrodów królewskich w Wilanowie w utrzymywaniu historycznych wartości ogrodniczych współczesnej Warszawy.

Słowa kluczowe: autentyczność, dziedzictwo, ochrona, ogród, tradycja, Wilanów

ABSTRACT

The authenticity of the historical garden, as defined by the Florence Charter, is conducive to its broad interpretation. In the era of the present crisis of conservation values, the identification of criteria helpful in an objective assessment of the authenticity of both historical and historicising forms of greenery is required.

On the example of the restoration's solutions in the gardens at Wilanów and the condition of selected elements of the urban greenery in Warsaw, it is possible to verify the model of valorization of factors determining the vegetation's authenticity proposed by the author of the article. This model also allows to emphasize the features determining the role of royal gardens in Wilanów in maintaining the historical horticultural values of modern Warsaw.

Key words: authenticity, garden, heritage, protection, tradition, Wilanów

1. WSTĘP

Poprzez radykalne zmiany przyrodnicze i społeczne, XXI wiek zdaje się nie pozostawiać nam wyboru i wymusza podjęcie prac z zakresu redefinicji dotychczasowych pojęć dotyczących dzieł sztuki ogrodowej, jak również zapisów regulujących ich ochronę.

Ogrody jako złożone świadectwa myśli artystycznej i technicznej ludzkości, w sposób bezpośredni odbierają wszelkie zmiany zachodzące w warstwie środowiskowej, jak również społecznej. To właśnie ten drugi aspekt ogrodowego dziedzictwa, związany z pracą ludzkich rąk, jest jednym z elementów koniecznych do rozwinięcia

w potencjalnej aktualizacji zapisów Karty Florenckiej (1981).

Definiowany w niej ogród, ujmowany jest, przede wszystkim, w kategoriach kompozycji architektonicznej, której podstawową składową jest materiał roślinny (Szymgin i in., 2015) ujęty w ryzy określonych kanonów sztuki ogrodowej. Rola człowieka w utrzymywaniu zjawiska artystyczno-przyrodniczego, jakim jest ogród, sprowadzona została w definicji ICOMOS-u (Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych) zaledwie do (...) *umiejętnego działania mającego na celu jego utrwalenie* (Szymgin i in., 2015, s. 82).

W czasach kryzysu wartości i przywiązania do tradycji (w tym ogrodniczych) to właśnie kulturowo-praktyczny aspekt ogrodu historycznego powinien zostać wysunięty na pierwszy plan; zarówno w definicji, jak również w zaleceniach dotyczących jego ochrony. Bo czymże innym jest ogród historyczny, jeśli nie tradycją uprawy skrawka ziemi w kształcie określonym przez nurty artystyczne i gusta minionych pokoleń, jak również tradycją zainicjowaną przez decyzję o jego stworzeniu w określonym miejscu i czasie.

Zaproponowane rozwinięcie definicji, z realnym wdrożeniem aspektów podkreślanych w pozostałych artykułach Karty Florenckiej, budzeniem świadomości społecznej oraz utrzymywaniem wysokich kwalifikacji ogrodników, architektów krajobrazu (Szymgin i in., 2015) i historyków sztuki ogrodowej, doprowadzą nas w efekcie do realnej szansy utrzymania podkreślanego w niej wielokrotnie autentyzmu.

Ponad trzysta lat historii ogrodów królewskich przy pałacu w Wilanowie oraz — szczęśliwy dla

nich — bieg powojennych wydarzeń w doskonały sposób ilustrują mozolną drogę w utrzymywaniu ich autentyczności na określanych przez stulecia i sztuce poziomach wartości.

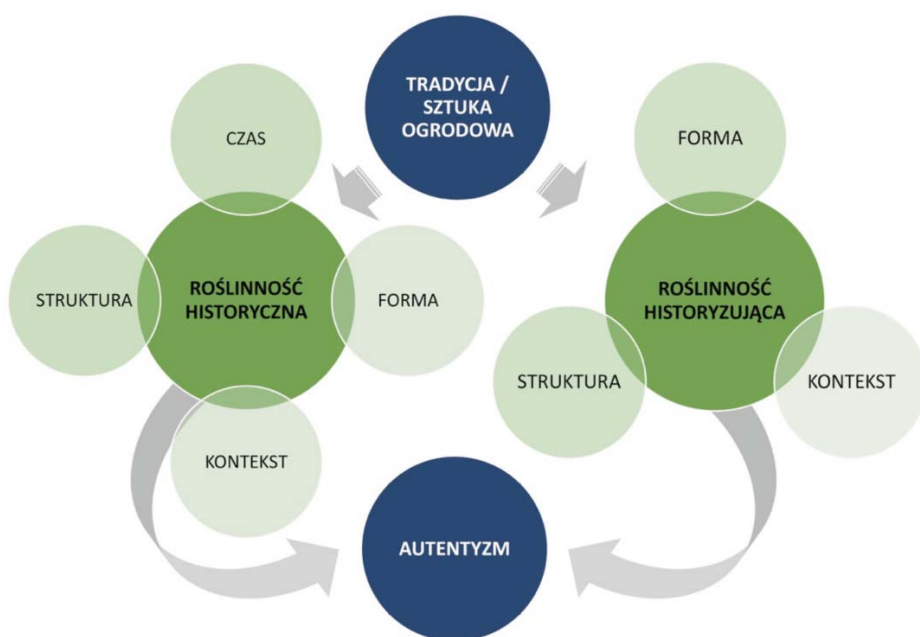
2. AUTENTYZM MIARĄ WARTOŚCI ROŚLINNOŚCI HISTORYCZNEJ I HISTORYZUJĄCEJ

Autentyczność ogrodu historycznego dotyczy w jednakiej mierze jego rysunku i wielkości poszczególnych jego części, jak i jego dekoracji, wyboru roślin lub mineralów, z których się składa (Szymgin i in., 2015, s. 82).

Ta definicja autentyzmu, rozpatrywanego w kontekście urządzonych form roślinności, determinuje cel niniejszej rozprawy pozwalający na wyodrębnienie czterech kryteriów pomocnych w określeniu, czy dana forma roślinności (lub jej składowa) jest autentyczna bądź nie.

Do kryteriów tych zalicza się: czas, formę, strukturę oraz kontekst.

Kryterium czasu należy rozpatrywać w kategoriach nieprzerwanego trwania kośćca kompozycji przestrzennej danego ogrodu, z oczywistym uwzględnieniem nawarstwień powstałych w wyniku modyfikacji wynikających ze zmieniających się kanonów sztuki ogrodowej. To kryterium odwołuje się do wspomnianej we wstępie konieczności rozwinięcia definicji ogrodu jako tradycji uprawiania skrawka ziemi od określonego w dziejach momentu, jak również w określonym porządku. W takim zakresie jest ono rozpatrywane, przede wszystkim, w warstwie historiograficzno-badawczej, a więc — trwa-

II. 1. Schemat waloryzacji typów roślinności i kryteriów oceny ich autentyzmu.

Autor: mgr inż. arch. kraj. Łukasz Przybylak.

III. 1. Scheme of valorization of vegetation types and criteria for evaluation their authenticity.

Author: M. Sc. Eng. Landscape architect Łukasz Przybylak.

łości poświadczonej archiwaliami bądź badaniami archeologicznymi. Generujący szeroko rozumianą patynę czas determinuje także istnienie autentyzmu w ogrodzie, w warstwie czysto empirycznej. Starodrzew, omszałe detale małej architektury ogrodowej oraz jej drobne ubytki, roślinność oplatająca obiekty i urządzenia terenowe — wszystkie te elementy sprawiają, że przebywająca w takim miejscu osoba odbiera go jako dawny, czyli autentyczny.

Kryterium formy odnosi się zarówno do całości artystycznego wymiaru kompozycji przestrzennej danego ogrodu, jej wierności kanonom artystycznym, jak również — do składających się na jej program elementów wyposażenia. Kryterium to należy rozpatrywać w kontekście wierności danej kompozycji względem udokumentowanych historycznie, w danym miejscu lub określonym okresie, stylów ogrodowych oraz wyglądu elementów wyposażenia danej kompozycji.

Struktura to z kolei kryterium odwołujące się do budulca danego obiektu. W kontekście form roślinności urządzonej należy rozpatrywać je w zakresie roślinnej wierności gatunkowej względem historycznie udokumentowanego botanicznego stanu danego ogrodu lub elementu jego struktury. Dotyczy to zarówno form krzewiastych i drzewiastych, jak również składu gatunkowego sezonowych obsadzeń rabat i klombów oraz pojemników. Kryterium to odnosi się także do rzemiosła i materiałów stosowanych do konserwacji lub odtworzenia danego elementu wyposażenia ogrodowego.

Kryterium kontekstu rozpatrywane może być zarówno w zakresie lokalizacji określonego elementu wyposażenia w przestrzeni ogrodu historycznego, jak również może dotyczyć całego ogrodu i jego kontekstu krajobrazowego. O ile, w przypadku kontekstu formy roślinnej w przestrzeni danego założenia ogrodowego, dopuszczalna jest zmiana historycznie udokumentowanej lokalizacji¹, o tyle w przypadku zmiany lokalizacji całej jednostki historycznej zieleni urządzonej — nie ma już takiej możliwości.

Zbiór powyższych kryteriów oceny autentyczności dzieł sztuki ogrodowej pozwala na wyodrębnienie dwóch typów roślinności czerpiących bezpośrednio z tradycji ogrodniczej i planistyczno-artystycznej. Są to: typ roślinności historycznej i typ roślinności historyzującej. Typ roślinności historycznej (rozumiany jako cały zespół ogrodowo-parkowy, ale także

jego składowe) to ten, którego autentyzm oparty jest na czterech wspomnianych kryteriach. Należy jednak wskazać, że kryterium sankcjonującym wartość roślinności historycznej jest czas, continuum trwania w nim oraz naoczne ślady jego upływu.

Roślinność historyzująca także może (a nawet powinna) być rozpatrywana i oceniana w kontekście jej autentyczności. Dotyczy to zarówno współczesnych kreacji ogrodowych aspirujących do reprezentowania historycznych wartości sztuki ogrodowej, jak również zespołów ogrodowo-parkowych oraz ich składowych kształtowanych w toku prowadzonych prac konserwatorskich.

Przy tak kształtującym się podziale typów roślinności należy wskazać, iż do pełnego autentyzmu danego typu konieczna jest identyfikacja wszystkich wskazanych kryteriów.

2.1. Ocena stopnia autentyzmu wybranych ogrodów historycznych i historyzujących Warszawy

Na początku 1945 roku straty wywołane pożogą wojenną szacowano w Warszawie na 84% w zakresie zniszczeń zabudowy, a w zakresie infrastruktury miasta oraz obiektów zabytkowych — aż na 90% (Getter, 2004, s. 72). W wyniku działań militarnych, z okresu samego tylko Powstania Warszawskiego, stolica Polski utraciła 60% ówczesnego drzewostanu parkowego (w tym na terenie historycznych parków rezydencjonalnych) (Getter, 2004, s. 72). Znacząca część potencjału intelektualnego, powołanego w 1945 roku Biura Odbudowy Stolicy, skoncentrowana została na odbudowaniu miasta, zgodnie z tradycją architektoniczną przedwojennej Warszawy. O historyczne wartości ogrodnicze stolicy troszczył się wówczas, należący do biura od 1946 roku, profesor Gerard Ciołek, pracujący następnie na stanowisku radcy ministra w zakresie planowania terenów zielonych Wydziału Ochrony Środowiska i Swojszczyzny.

Mimo znaczącej ilości opracowań analitycznych i studialnych, wykonanych na przestrzeni lat 50., 60. i 70. XX wieku (także w Pracowni Zieleni Biura Projektów Budownictwa Komunalnego „STOLICA”) dla terenów dawnych ogrodów i skwerów miejskich, tylko nieliczne z nich doczekały się wówczas podjęcia właściwych kroków konserwatorskich. Brak rozpoczętych ówczesnie, z różnych (najczęściej prozaicznych) względów, pełnych działań rewaloryzacyjnych historycznych form roślinności, odbija się echem w przestrzeni miasta do dzisiaj. Miasta, które tak usilnie od lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku poszukuje autentyzmu, a w wymiarze zieleni miejskiej o historycznie udokumentowanej przeszłości, potrzebuje go nadal. Taki stan rzeczy pozwala jednak na zilustrowanie, przedstawionej

¹ Pod warunkiem, iż zmiana lokalizacji danego obiektu nie wpłynie ujemnie na wartości kompozycyjno-przestrzenne danego ogrodu lub parku, jak również nie zaburzy jego istniejącej warstwy symboliczno-narracyjnej.

II. 2. Skwer Adama Mickiewicza w Warszawie — weryfikacja kryteriów oceny autentyczności formy roślinności historycznej.

III. 2. Adam Mickiewicz Square in Warsaw — verification of the criteria for assessing the authenticity of the form of historical vegetation.

w artykule, metody oceny autentyczności historycznych i historyzujących form roślinnych, przy pomocy konkretnych przykładów.

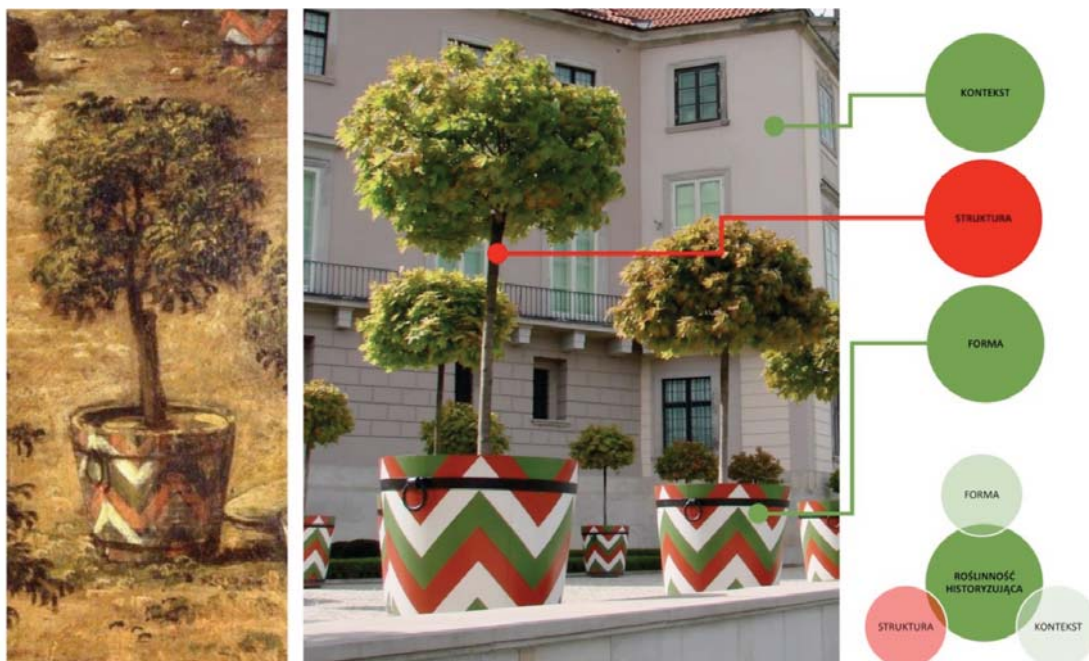
Skwer Adama Mickiewicza w Warszawie przy ulicy Krakowskie Przedmieście to jedna z bardziej reprezentacyjnych form architektoniczno-ogrodowych przedwojennego miasta. Odsłonięty w grudniu 1898 roku pomnik otrzymał najpierw tymczasową oprawę roślinną, akcentującą narożniki otoczonego ozdobnym ogrodzeniem skweru. Wiosną 1899 roku zastąpiła ją geometryczna aranżacja roślinna utrzymana w duchu dziewiętnastowiecznego ogrodnictwa dywanowego. Skupiny krzewów, kwietniki i rabaty kwiatowe korespondowały z osiowym porządkiem architektonicznej oprawy pomnika. Pomnik oraz jego bogata, eklektyczna oprawa powracała w okresie powojennym do stanu z lat świetności, na drodze wieloetapowego procesu zamykającego się w latach 1950–1985². Ówczesne działania nie objęły jednak w pełni kwestii rewaloryzacyjnych ogrodowej aranżacji niewielkiego skweru. Do jedyńskich, zachowanych obecnie relikwów przedwojennej aranżacji roślinnej należą, datowane na lata trzydzieste XX wieku, egzemplarze brzozy brodawkowatej (*Betula pendula*), rosnące w północno-zachodnim oraz południowo-zachodnim narożniku skweru.

² Pomnik wraz z cokołem i ogrodzeniem skweru został odsłonięty 28.01.1950 roku. Pozostałe detale dekoracyjne, jak kandelabry na niedźwiedzich łapach, powróciły na swoje miejsce w 1985 roku.

Posadzone w symetrycznym układzie akcentowały cztery narożniki gazonowej kwatery, dopełniając kontynuowane od końca XIX wieku regularne obsadzenie kwiatowe i bylinowe bezpośredniego otoczenia monumentu. Dokonując oceny współczesnego stanu zagospodarowania tej historycznej formy roślinności, pozytywnie można ocenić spełnienie kryteriów czasu, formy i kontekstu. Dany obiekt, nie spełniając kryterium struktury, nie może być, w świetle przyjętej metody waloryzacji, uznany za autentyczną formę roślinności historycznej. Nie jest to oczywiście status nieodwracalny.

Niespełna sześćset metrów na północ od skweru Adama Mickiewicza w Warszawie znajdują się ogrody Zamku Królewskiego. W 2015 roku dla publiczności otwarty został taras górny zamkowych ogrodów, po trwających kilkadziesiąt lat i prowadzonych przez wielu znamienitych specjalistów badaniach i rozważaniach projektowych. Ta część ogrodu, jak również finiszująca obecnie rewaloryzacja dolnej części zamkowego założenia ogrodowego, jest krajobrazem pozującym na historyczny (Szafrńska, 2017). Burzliwe dzieje tego miejsca, a także decyzje „zbrodnie” konserwatorskie, popełnione w latach powojennych przez decydentów nie uznających ogrodów Zamku Królewskiego za zabytek (Szafrńska, 2017), zdawały się naznaczyć tragiczny los tego miejsca, pozbawiając go — już wówczas — szans na bycie kiedykolwiek autentycznym.

Jednym z elementów, które w przestrzeni tarasu górnego ogrodów zamkowych pojawiły się

Il. 3. Element wyposażenia tarasu górnego przy Zamku Królewskim w Warszawie — kadr z obrazu Bernarda Bellotta *Widok Warszawy z tarasu Zamku Królewskiego* — 1773 w zestawieniu ze zdjęciem efektu rewaloryzacji tarasu zakończonej w 2015 roku. Weryfikacja kryteriów oceny autentyczności formy roślinności historyzującej. Grafika: Łukasz Przybylak.

III. 3. A piece of equipment from the upper terrace at the Royal Castle in Warsaw — a frame from Bernard Bellotto's painting *View of Warsaw from the terrace of the Royal Castle* — 1773 in combination with a photo of the 2015 restoration's final result. Verification of the criteria for assessing the authenticity of the form of historising vegetation. Graphics: Łukasz Przybylak.

w 2015 roku, są malowane w charakterystyczny wzór drewniane kubły. Pojemniki te, wraz z roślinnością, która miała być w nich (historycznie) prezentowana, możemy potraktować jako elementy roślinności historyzującej³. W myśl przyjętej waloryzacji form roślinności dany element nie może być uznany za autentyczny. O ile kształt i ornamentyka drewnianego kubła (kryterium formy), jak również miejsce ekspozycji (kryterium kontekstu) stanowią wierne, względem historycznych przekazów odwzorowanie elementu ogrodowego wyposażenia, o tyle zastrzeżenia budzi prezentowana współcześnie w pojemnikach roślinność. Uwiecznione na obrazie Bernarda Bellotta *Widok Warszawy z tarasu Zamku Królewskiego* — 1773 drewniane kubły malowane w czerwono-biało-zielony zygzak, służyły do uprawy drzew cytrusowych (Szafrńska, 2017). Współcześnie rośliny te zastąpiono kulistą odmianą klona pospolitego (*Acer platanoides* 'Globosum') (Szafrńska, 2017), którego próżno szukać w XVIII-wiecznych ogrodach Europy.

Także w tym wypadku, gdy Zamek Królewski zyska możliwość zimowego przechowywania cytrusów, a jego zarząd zdecyduje o ich umieszczeniu

w odtworzonych kubłach, wówczas będziemy mieć do czynienia z autentycznym elementem roślinności historyzującej. Z pewną obawą o poczucie rzeczowego autentyzmu, rozpatrywanego zarówno w kategoriach czysto merytorycznych, jak i empirycznych, spogląda się na realizację rewaloryzacji dolnej części zamkowego ogrodu. Rozpatrywany w kategoriach typu roślinności historyzującej ogród Zamku Królewskiego w Warszawie nie spełnia określonych w artykule kryteriów formy i struktury, odrywając się od potężnego zasobu archiwaliów, dokumentujących jego wartościową przeszłość. W efekcie obrany kierunek rewaloryzacji prowadzi, zgodnie z zapisami artykułu 17 Karty Florenckiej, do postaci wykluczającej wszelkie określenia ogrodu historycznego.

3. KRÓLEWSKIE OGRODY W WILANOWIE — POZIOMY WARTOŚCI

Kształtowana w Wilanowie od końca XVII wieku letnia rezydencja Króla Jana III Sobieskiego naznaczona jest fenomenem, który wpłynął na ciągłość jej trwania w dziejach. Na owe kontinuum trwania, także w trudnym okresie powojennych zmian ustrojowych i podejmowanych wówczas działań administracyjnych, miała bez wątpienia — szczęśliwy dla Wilanowa — wpływ ówczesna polityka konserwatorska, prowadzona pod kierunkiem Jana Zachwatowicza (Zin, 1986).

³ O uznaniu tychże w kategorii roślinności historycznej można by mówić w momencie, gdyby ich ekspozycja w danym miejscu i formie naznaczona była nieprzerwanym kontinuum tradycji ogrodniczej Zamku Królewskiego.

W momencie, gdy większość ogrodów historycznych rozpatrywana jest w kategoriach palimpsestu, w którym kolejne kanony sztuki ogrodowej zacierają niemal całkowicie dorobek poprzednich epok, ogrody rezydencji wilanowskiej jawią się współcześnie jako rozbudowany przestrzennie i strukturalnie dokument, o — mniej lub bardziej, ale — wciąż czytelnych rozdziałach swojej historii. To właśnie patchworkowa struktura kompozycji przestrzennej ogrodów pałacowych Wilanowa wskazuje na ich wysoką wartość artystyczną i dziejową, rozpatrywaną także w kontekście ogrodniczych tradycji dawnej Warszawy. Poziomy wartości determinowane są — w tym przypadku — poprzez zachowywane przez kolejne epoki relikty kompozycji przestrzennej ogrodów wilanowskich doby XVII, XVIII, XIX i XX wieku.

Wartością najwyższą rezydencji wilanowskiej, promieniującą na utrzymywanie tytułowych wartości ogrodniczych współczesnej Warszawy, jest nieprzerwana od końca XVII wieku tradycja ogrodnicza. Tradycja rozumiana jako ciągłość sprawowania opieki nad ogrodem, z jednoczesną realizacją umocowanych w historii miejsca czynności ogrodniczych, jak na przykład produkcja roślin ozdobnych wykorzystywanych do sezonowych obsadzeń rabat i klombów.

Założenie pałacowo-parkowe w Wilanowie, naznaczone kryterium czasu determinującym jego typ jako formy urządzonej roślinności historycznej, podlega codziennym działaniom pomocnym w utrzymaniu jego autentyczności. Działania w wymiarze pielęgnacji bieżącej, jak również opracowań projektowych prowadzone są na każdym z czterech głównych poziomów wartości.

3.1. XVII-wieczna wartość przestrzeni

W ujęciu wartości kompozycyjnych rezydencji wilanowskiej, do poddawanych ochronie należą także te niematerialne. Pięcioliniowy układ głównych osi kompozycji przestrzennej, na które w XVII wieku nanizany został pałac oraz towarzyszące mu ogrody ozdobne i zabudowania folwarczne, przetrwał w niezmienionym stanie do czasów współczesnych. Utrzymanie osiowego układu w przestrzeni rezydencji wilanowskiej, szczególnie w obliczu XIX-wiecznej rearanżacji inicjowanej przez rodzinę Potockich, nie było oczywiste. Układ kompozycyjny utrzymał się wówczas dzięki świadomości jego wartości. Wiedziony podobnymi pobudkami profesor Gerard Ciołek przyczynił się z kolei w latach powojennych XX wieku także do zachowania przebiegu pięciu głównych osi kompozycji przestrzennej. Pochodną

Il. 4. Widok z lotu ptaka na salon ogrodowy tarasu górnego przy Pałacu w Wilanowie. Widoczny jest także Ogród Północny przy Pałacu oraz Ogród Południowy. Stan po rewaloryzacji z lat 2009–2011 ilustruje utrzymanie przestrzennych wartości kompozycyjnych datowanych na koniec XVII wieku. Foto: M. Rojek, 2018 — Akademia Wilanowska.

Ill. 4. Aerial view of the garden salon of the upper terrace beside the Palace in Wilanów. There is also recognizable the Northern and the Southern Garden. The condition after the revalorisation of 2009–2011 illustrates the maintenance of spatial compositional values dating back to the end of the 17th century. Photo: M. Rojek, 2018 — Wilanowska Academy.

decyzji rewaloryzacyjnej, podjętej już pod koniec lat czterdziestych XX wieku przez profesora Gerarda Ciołka była przeprowadzona w latach 2009–2011 kolejna rewaloryzacja obszaru Ogrodu Północnego przy pałacu, barokowego salonu ogrodowego na tarasie górnym oraz Ogrodu Południowego (Ogród Różany)⁴. Dodatkowo, w dobie współczesnej presji urbanizacyjnej, o utrzymanie dalszego zasięgu krajobrazowego siedemnastowiecznych warto-

3.2. XVIII-wieczna wartość detalu i botanicznej różnorodności

Wartości osiemnastowieczne kryteriów formy i struktury ogrodów wilanowskich utrzymywane są także w skali mniejszej, aniżeli dalekosiężne powiązania kompozycyjne rozległego zespołu krajobrazowego.

Jednym z przykładów działań, mających na celu przywrócenie i utrzymanie w stanie autentycznym

Il. 5. Element wyposażenia salonu ogrodowego na tarasie górnym przy pałacu w Wilanowie — kadr z obrazu Bernarda Bellotta *Pałac w Wilanowie od strony ogrodu — 1776* w zestawieniu ze zdjęciem efektu odtworzenia historycznych pojemników na cytrusy. Weryfikacja kryteriów oceny autentyczności formy roślinności historyzującej. Grafika: Łukasz Przybylak.

III. 5. A piece of equipment for the garden salon on the upper terrace of the Wilanów Palace — a frame from Bernard Bellotto's painting *Wilanów Palace from the side of the garden — 1776* in combination with a photo of the effect of restoration of historical containers for citrus trees. Verification of the criteria for assessing the authenticity of the form of historicising vegetation. Graphics: Łukasz Przybylak.

ści kompozycyjnych, administrujący rezydencją Muzeum⁵ troszczy się także w skali makro. Partycypując w sporządzaniu projektów planistycznych i ochrony wielkoobszarowej, dokładane są starania o jak najlepsze zachowanie składowych wielkoskalowego zespołu krajobrazowego, tzw. Klucza Wilanowskiego.

składowej drobnej formy roślinności historyzującej, jest zrealizowana w latach 2015–2016 rekonstrukcja dębowych kublów na cytrusy. Dekoracyjne, równie jak same rzeźby (Hennebo, 2008) pojemniki malowane w ukośne, białozielone pasy zostały uwiecznione zarówno w inwentarzach pałacowych, jak również na obrazie Bernarda Bellotta *Pałac w Wilanowie od strony ogrodu — 1776*.

Szkice rekonstrukcyjne⁶ obiektu, sporządzone w latach 2010–2013, doprowadziły kilka lat później, po rozpoznaniu i doborze właściwej technologii

⁴ Rewaloryzacja ogrodów pałacowych Wilanowa przeprowadzona w latach 2009–2011 według rozpoznania historyczno-stylistycznego D. Sikory, dokumentacji projektowej Z. Myczkowskiego, E. Wowczak oraz J. Wowczaka. Korekty i uzupełnienia wprowadzane są sukcesywnie od 2015 roku, w toku dalszej rewaloryzacji w oparciu o projekty Ł. Przybylaka, Kierownika Działu Ogrodowego Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

⁵ Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

⁶ Według opracowania mgr inż. arch. krajobrazu Kamili Domańskiej oraz mgr inż. arch. krajobrazu Ewy Skonecznej z Działu Ogrodowego Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

wykonania, do odtworzenia historycznego pojemnika. Dedykowany ekspozycji roślin pochodzących z królewskiej kolekcji cytrusów drewniany kubel stał się, w toku prowadzonych działań rewaloryzacyjnych, w pełni autentycznym elementem roślinności historyzującej. Autentyzm tej formy roślinności możliwy był do uzyskania, dzięki staraniu o historyczną wierność względem wszystkich trzech kryteriów oceny.

Utrzymywanie osiemnastowiecznej wartości ogrodów wilanowskich w zakresie ich struktury (składu botanicznego) to także realizowane współcześnie działania mające na celu odtworzenie królewskiej kolekcji cytrusów. W grupie działań pomocnych w utrzymaniu osiemnastowiecznych wartości ogrodniczych rezydencji wilanowskiej, a tym samym Warszawy, jest także troska o strukturę i formę bordiur rabatowych. Wiosenne oraz letnie rośliny, w liczbie ponad 50 tysięcy sztuk rocznie, sadzone są między innymi w bordiurach barokowych parterów ogrodowych, zgodnie z rytmem i botaniczną różnorodnością charakterystyczną dla danej epoki.

Datowane na XVIII wiek inwentarze oraz odkrycia z wykopalisk archeologicznych pozwoliły także na utrzymanie wartości użytkowego aspektu wilanowskich ogrodów pałacowych. Historyczne odmiany roślin uprawnych, detale wykończenia

kwater pod uprawę warzyw oraz rekonstrukcje XVII- i XVIII-wiecznych ceramicznych kloszy, służących do bielenia warzyw, stanowią wartość pilotażowego ogrodu fruktyfikującego Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

3.3. XIX-wieczna wartość ogrodnicza, utracona w XX i na początku XXI wieku

W toku podjętych w drugiej połowie XX wieku, pod kierunkiem profesora Gerarda Ciołka, prac rewaloryzacyjnych na terenie rezydencji wilanowskiej największy nacisk położono na wspomniane już odtworzenie barokowych wartości rezydencji. Zaniechano tym samym całkowicie wszelkich działań rewaloryzacyjnych w warstwie runa, podszytu i rekonstrukcji dekoracji architektoniczno-roślinnych doby XIX wieku. Przyczyniło się to do zubożenia treści kompozycyjnej całej posiadłości (Przybylak, 2017, s. 297–299).

Realizując opracowaną w 2015 roku strategię rewaloryzacyjną (Przybylak, 2015) oraz kierując się definicją zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu przestrzenią zabytkowego ogrodu, rozpoczęta została rekonstrukcja dziewiętnastowiecznych dekoracyjnych form roślinnych oraz towarzyszących im detali architektonicznych.

Pierwszym czynnikiem, który wyparł dziewiętnastowieczne kwietniki i klomby z przestrzeni ogro-

Il. 6. Rekonstrukcja XIX-wiecznego klombu liściastego typu angielskiego wraz z dekoracyjną, ceramiczną bordiurą. Lokalizacja wtórna przy Kolumnie z Orłem w Północnym Parku Krajobrazowym Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Grafika: Łukasz Przybylak.

Ill. 6. Reconstruction of a 19th century leafy English type flower-bed with decorative, ceramic border. Secondary location by the Eagle Column in the Northern Landscape Park of the King Jan's III Palace in Wilanów. Graphics: Łukasz Przybylak.

dów pałacowych Wilanowa, był kierunek rewaloryzacyjny obrany przez profesora Gerarda Ciołka.

Udokumentowane na archiwalnej ikonografii kwietniki dywanowe, angielskie klomby liściaste czy też całe partery kobiercowe koncentrowały się, zgodnie z krajobrazową regułą strefowania parkowej kompozycji, w bezpośrednim otoczeniu pałacu. Tymczasem pod koniec lat czterdziestych XX wieku Ogród Północny, salon ogrodowy na tarasie górnym oraz Ogród Południowy przy Pałacu otrzymały ponownie barokizującą formę kompozycyjną. Podtrzymana działaniami rewaloryzacyjnymi z lat 2009–2011 trwale pozbawiła ogrody pałacowe Wilanowa przestrzeni o historycznie udokumentowanej obecności dziewiętnastowiecznych form dekoracyjnej roślinności. (Przybylak, 2017, s. 296).

Na drodze analiz i bezpośrednich odniesień do sztuki ogrodowej doby XIX wieku, wskazane zostały w przestrzeni rezydencji alternatywne lokalizacje (Przybylak, 2017, s. 297–299) dla rekonstrukcji klombów liściastych typu angielskiego, wraz z ich dekoracyjną, ceramiczną bordiurą. Dwie formy kafli (w kształcie muszli św. Jakuba oraz liścia akanthu) zostały wiernie odtworzone w ceramice, dzięki archiwalnemu materiałowi fotograficznemu oraz bogatemu zbiorowi znalezisk archeologicznych. Autentycznie odwzorowana w ten sposób forma (kafle i kształt klombów) oraz ich — zgodny ze sztuką ogrodową — kontekst, pozwoliły na podjęcie prac z zakresu kształtowania ich struktury.

Sformułowanie składu gatunkowego letnich obsadzeń klombów stanowiło — dzięki bogatej dokumentacji fotograficznej — zaledwie formalność. W efekcie uzyskano autentyczną formę roślinności historyzującej, będącej jednocześnie reminiscencją istotnego rozdziału ogrodniczej historii rezydencji wilanowskiej i Warszawy. Odtworzone klomby są bowiem w przestrzeni współczesnej Warszawy jedy-

nymi autentycznymi formami tego XIX-wiecznego typu roślinności, tak powszechnego niegdyś w parkach i skwerach stolicy.

4. ROLA OGRODÓW KRÓLEWSKICH W WILANOWIE W UTRZYMANIU HISTORYCZNYCH WARTOŚCI OGRODNICZYCH WSPÓŁCZESNEJ WARSZAWY

W wyniku działań wojennych i powstańczych 60% roślinności parkowej Warszawy uległo zniszczeniu (Getter, 2004, s. 72). Przerwana została także bieżąca pielęgnacja ogrodów i parków, która — w wyniku powojennego określania priorytetów administracyjnych — nie została przywrócona do wielu z nich.

Jak zasygnalizowano we wstępie do artykułu, ogród to nie tylko kompozycja trwająca tu i teraz. To — przede wszystkim — kontinuum tradycji pielęgnacji danego skrawka ziemi. Nieprzerwane kontinuum tradycji ogrodniczych, kultywowanych w ogrodach pałacowych Wilanowa, jawi się — w kontekście wojennych strat i powojennych decyzji — w kategoriach unikalnego na terenie Warszawy fenomenu.

Wielowiekowa spuścizna ogrodowa Króla Jana III przy jego letniej rezydencji w Wilanowie, jest we współczesnym krajobrazie Warszawy jedyną o nieprzerwanym kontinuum pełnych tradycji ogrodniczych. Rezultaty osiągnięte na drodze prowadzonej przez Muzeum rewaloryzacji ogrodowej, jak również zapewnienie stabilnego zespołu wykwalifikowanych ogrodników, a także produkcja roślin ozdobnych do sezonowych obsadzeń oraz przywracanie historycznej kolekcji roślin egzotycznych, pozwalają plasować królewskie ogrody wilanowskie w roli, przejawiającego cechy autentyzmu, rezerwuaru historycznych wartości ogrodniczych współczesnej Warszawy.

ROYAL GARDENS IN WILANÓW AND THEIR ROLE IN KEEPING THE HISTORICAL GARDENING VALUES IN MODERN WARSAW

1. INTRODUCTION

Through radical natural and social changes, the 21st century seems to leave us no choice and force us to undertake work on the redefinition of existing notions regarding works of garden art as well as the provisions aimed at regulating their protection.

Gardens as complex testimonies of artistic and technical thought of mankind, directly perceive all

changes taking place in the environmental, as well as social layer. It is this second aspect of the garden heritage, related to the work of human hands, that is one of the elements necessary to develop in a potential update of the Florence Charter (1981).

The garden defined in the Charter is considered, first of all, in terms of architectural composition, whose basic component is plant material (Szmygin et al., 2015) included in the risk of specific canons

of garden art. The role of man in maintaining the artistic and natural phenomenon of garden has been reduced in the definition of ICOMOS (Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych) only to (...) *a skilful action aimed at its preservation* (Szmygin et al., 2015, p. 82).

In times of crisis of values and attachment to tradition (including gardening), it is precisely the cultural and practical aspect of the historical garden, that should be brought to the forefront, both in the definition, and recommendations for its protection. Because, what is different is a historical garden, if not a tradition of cultivating a piece of land in the shape determined by artistic trends and tastes of past generations, as well as a tradition initiated by the decision to create it in a specific place and time.

The proposed development of the definition, with a real implementation of the aspects highlighted in the other articles of the Florence Charter, raising public awareness and maintaining the high qualifications of gardeners, landscape architects (Szmygin et al., 2015, p. 84) and garden art historians, will lead us in effect to a real chance to maintain the authenticity emphasised in it many times.

More than three hundred years of royal garden history at Wilanów Palace, their happy course of post-war events perfectly illustrate the arduous way to maintain their authenticity at levels of values, that have been defined by centuries and art.

2. AUTHENTICITY AS A MEASURE OF THE VALUE OF HISTORICAL AND HISTORICISING VEGETATION

The authenticity of a historical garden, however, concerns to a large extent its drawing and the size of its individual parts, as well as its decoration, the choice of plants or minerals, of which it is composed (Szmygin et al., 2015, p. 82).

This definition of authenticity, considered in the context of arranged forms of vegetation, makes it possible to distinguish four components helpful in determining, whether a given form (or its component) is authentic or not. Criteria include: time, form, structure and context.

The time criterion should be considered in terms of the uninterrupted duration of the skeleton of the spatial composition in question the garden, with obvious consideration of the layers created as a result of modifications resulting from changing canons of garden art. This criterion refers to the necessity mentioned in the introduction to develop the definition of a garden as a tradition of cultivating

a piece of land from a given moment in history, as well as in a given order. To this extent, it is considered, first of all, in the historiographical-research layer, i.e. permanence certified by archives or archaeological research. Time, which generates broadly understood patina, also determines the existence of authenticity in the garden, in a purely empirical layer. Old trees, mossy details of small garden architecture and its small losses, vegetation surrounding objects and devices — all these elements make, that the person staying in such a place perceives it as old, i.e., authentic.

The criterion of form refers both to the whole artistic dimension of the spatial composition of a given garden, its fidelity to historical canons, as well as to the elements of equipment, that make up its programme. This criterion should be considered in the context of fidelity of a given composition in relation to garden styles documented historically, in a given place or a given period, as well as the appearance of elements of equipment in a given composition.

The structure, in turn, is a criterion referring to the building material of a given object. In the context of managed vegetation forms, they should be considered in terms of plant fidelity to the historically documented botanical state of a given garden or an element of its structure. This applies both to shrub and woody forms, as well as to the species composition of seasonal planting of flowerbeds and flower beds and containers. This criterion also applies to crafts and materials used for the conservation or restoration of a given piece of garden equipment.

The context criterion can be considered both in terms of the location of a specific piece of equipment in the space of a historical garden and can also apply to the garden as a whole and its rural, urban or landscape context in general. While, in the case of the context of the plant form in the space of a given garden establishment, it is acceptable to change the historically documented location⁷, in the case of a change in the location of the entire historical unit of managed greenery — it is no longer possible.

A set of the above-mentioned criteria for assessing the authenticity of works of garden art makes it possible to distinguish two types of vegetation deriving directly from the horticultural tradition and the planning and artistic tradition of mankind. These

⁷ Under the condition, that the change of location of a particular object will not adversely affect the compositional and spatial values of a particular garden or park, as well as not disturb its existing symbolic and narrative layer.

are types of historical and historicizing plants. Type of historical vegetation (understood as whole garden-park complex, but also its components) are those, whose authenticity is based on the four mentioned criteria. It should be pointed out, however, that the criterion sanctioning the value of historical vegetation is time, the continuum of its duration and visual traces of its passage.

Historicizing plants can (and even should) also be considered and evaluated in the context of their authenticity. This applies both to contemporary garden creations aspiring to represent the historical values of garden art, as well as garden and park complexes and their components shaped in the course of conservation works.

With such a division of vegetation types, it should be pointed out, that in order for a given type to be fully authentic, it is necessary to identify all indicated criteria.

2.1. Evaluation of the degree of authenticity of selected historical and historicizing gardens in Warsaw

At the beginning of 1945, the losses caused by the war were estimated in Warsaw at 84% in terms of destruction of buildings, and infrastructure of the city and historic buildings — as much as 90% (Getter, 2004, p. 72). As a result of military actions, during the Warsaw Uprising alone, the capital of Poland lost 60% of its park stand at that time (including historic residential parks) (Getter, 2004, p. 72). A significant part of the intellectual potential of the Warsaw Reconstruction Bureau, established in 1945, was focused on the reconstruction of the city, in accordance with the architectural tradition of pre-war Warsaw. The historical garden values of the capital were taken care of by professor Gerard Ciołek, who had belonged to the office since 1946, and who subsequently worked as a minister's advisor in the field of green areas planning at the Department of Environmental Protection and Homeliness (Wydział Ochrony Środowiska i Swojszczyzny).

Despite a significant number of analytical and study studies, carried out in the 1950's, 1960's and 1970's (also in the Green Studio of the Municipal Building Design Office "STOLICA") for the areas of former gardens and city squares, only a few of them survived to take appropriate conservation measures at that time. The lack of activities aimed at revitalising historical forms of vegetation, which started at that time for various (usually mundane) reasons, is still echoing in the city space to this day. A city, that has been searching for authenticity since the 1950's

and still needs it in the dimension of urban greenery with a historically documented past. This state of affairs, however, makes it possible to illustrate the method of evaluation of historical authenticity and historicizing plant forms, presented in the article, with the help of specific examples.

Adam Mickiewicz Square in Warsaw at Krakowskie Przedmieście Street is one of the most representative architectural and garden forms of the pre-war city. The monument, unveiled in December 1898, first received a temporary plant setting emphasizing the corners of the square surrounded by an ornamental fence. In the spring of 1899, it was replaced by a geometrical arrangement of plants in the spirit of 19th century carpet gardening. Bush clusters, flowerbeds and flower beds corresponded with the axial order of the monument's architectural setting. The monument and its rich, eclectic setting returned in the post-war period to the state of splendour years, by way of a multi-stage process closing in the years 1950–1985⁸. However, this process did not fully involve revitalisation of the garden arrangement of a small square. The only relics of the pre-war plant arrangement, dated to the 1930's of the 20th century, of the papillary birch (*Betula pendula*), growing in the north-western and south-western corners of the square, are among the only relics preserved today. Planted in a symmetrical arrangement, they accented the four corners of the gasoline quarters, complementing the regular flower and perennial planting of the immediate surroundings of the monument, which began at the end of the 19th century. When evaluating the current state of development of this historical form of vegetation, the fulfilment of the criteria of time, form and context can be assessed positively. In the light of the adopted method of valorization, an object, that does not meet the criterion of structure cannot be considered an authentic form of historical vegetation. Of course, this is not an irreversible state. At the moment of the decision to reconstruct the historically documented form of the plant arrangement of Adam Mickiewicz Square, the Greenery of the Capital City of Warsaw would contribute to meeting the conditions of a given criterion and, consequently, would restore the authentic status of a given plant form.

Less than 600 meters north of Adam Mickiewicz Square in Warsaw, there are gardens of the Royal Castle. In 2015, the upper terrace of the gardens

⁸ The monument together with the plinth and fence of the square was unveiled on 28.01.1950. Other decorative details, such as candelabra on bear's paws, returned to their place in 1985.

of the castle was opened to the public, after several dozen years of research and design deliberations conducted by many distinguished specialists. This part of the garden, as well as the currently finalizing renovation of the lower part of the castle garden complex, is a landscape posing for a historical one (Szafrńska, 2017). The turbulent history of this place, as well as the decisive conservation “crimes”, committed in the post-war years by decision-makers, who did not recognize the gardens of the Royal Castle as a monument (Szafrńska, 2017) seemed to mark the tragic fate of this place, depriving it of the chance to be ever authentic.

One of the elements, which appeared in the space of the upper terrace of the castle gardens in 2015, was wooden buckets painted in a characteristic pattern. These containers, together with the vegetation, which was to be presented in them (historically), can be treated as elements of historicising vegetation (Szafrńska, 2017). According to the adopted valorisation of vegetation forms, a given element cannot be considered authentic. While the shape and ornamentation of a wooden bucket (form criterion), as well as the place of exposition (context criterion) constitute a representation, faithful to historical transmissions.

3. ROYAL GARDENS IN WILANÓW — VALUE LEVELS

The summer residence of King Jan III Sobieski, shaped in Wilanów since the end of the 17th century, is marked by a phenomenon, that influenced the continuity of its duration in history. Undoubtedly, Wilanów’s fortunate conservation policy of that time, led by Jan Zachwatowicz (Zin, 1986), had a positive influence on the continuity of its duration, also in the difficult period of post-war political changes and administrative actions taken at that time.

When the majority of historical gardens are considered as palimpsest, in which successive canons of garden art almost completely erase the achievements of previous eras, the gardens of the Wilanów residence, nowadays appear to be a spatially and structurally developed document, with — more or less — clear chapters of their history. It is the patchwork structure of the spatial composition of Wilanów palace gardens, that indicates their high artistic and historical value, also considered in the context of the gardening traditions of old Warsaw. The levels of values are determined — in this case — by the relics of the spatial composition of Wilanów gardens of the 17th, 18th, 19th and 20th century, which have been preserved by successive epochs.

The highest value of the Wilanów residence, radiating from the maintenance of the title garden values of contemporary Warsaw, is the uninterrupted gardening tradition since the end of the 17th century. Tradition understood as the continuity of care over the garden. In the course of the gardening activities, such as the production of ornamental plants used for seasonal planting of flowerbeds and flower beds, which have been fixed in the history of horticultural activities, such as the production of ornamental plants used for seasonal planting.

The foundation of the palace and park in Wilanów, marked by the criterion of time determining its type as an organized historical flora, is subject to everyday activities, that help to maintain its authenticity. The activities in the dimension of current care, as well as design studies, are carried out on each of the four main levels of value.

3.1. Seventeenth-century value of composition

In terms of compositional values, the protected Wilanów residences also include non-material ones. The five-line layout of the main axes of the spatial composition, on which the palace was located in the 17th century, as well as the ornamental gardens and manor buildings, that accompanied it, has survived in an unchanged state to the present day. Maintaining the axial layout of the Wilanów residence, especially in the face of the 19th century rearrangement initiated by the Potocki family, was not obvious. At that time, the composition system was maintained thanks to the awareness of its value. Driven by similar motives, professor Gerard Ciołek, in turn, in the post-war years of the 20th century also contributed to the preservation of the course of the five main axes of the spatial composition. A derivative of the revaluation decision, taken in the 1940’s by professor Gerard Ciołek was another renovation, carried out in the following years 2009–2011, of the area of the Northern Garden at the palace, the Baroque garden salon on the upper terrace and the Southern Garden (Rose Garden)⁹. In addition, in the era of contemporary urbanization pressure, to maintain the landscape range of seventeenth-century compositional values, the administrators of the residence

⁹ Restoration of Wilanów palace gardens carried out in 2009–2011 according to the historical and stylistic recognition of D. Sikora, design documentation of Z. Myczkowski, E. Wowczak and J. Wowczak. Corrections and additions are gradually introduced from 2015, in the course of further restoration based on the following projects by Ł. Przybylak, Head of the Garden Department of the Museum of King Jan III’s Palace in Wilanów.

of the Museum¹⁰ also take care of the macro scale. Participating in the preparation of planning projects and large-area protection efforts are being made to preserve the best possible preservation of the components of the large-scale landscape complex, the so-called Wilanów Key.

3.2. Eighteenth-century value of detail and botanical diversity

The eighteenth-century values of the criteria of the form and structure of Wilanów gardens are also maintained on a smaller scale, than the far-reaching composition links of a vast landscape complex.

One of the examples of activities aimed at restoring and maintaining the authentic component of the small form of historicising vegetation, is the reconstruction of oak citrus buckets carried out in 2015–2016. Decorative, as well as the sculptures themselves (Hennebo, 2008) containers painted diagonally, in the white and green stripes were immortalized both in the palace inventory, as well as in Bernard Bellott's painting of the *Wilanów Palace from the side of the garden — 1776*.

Sketches of the reconstruction of the object made in the years 2010–2013¹¹ led several years later, after the recognition and selection of the appropriate technology, for the reconstruction of the historical container. The wooden bucket, dedicated to the exposition of plants from the royal collection of citruses, has become a fully authentic element of historicising plants, in the course of revitalisation activities. The authenticity of this form was possible, thanks to the efforts to be historically faithful to the form, context and structure of the object.

Maintaining the eighteenth-century value of Wilanów gardens in terms of their structure (botanical composition) is also a modern activity aimed at restoring the royal collection of citrus trees. In the group of activities helpful in maintaining the eighteenth-century garden values of the Wilanów residence, and thus Warsaw, there is also concern for structure and form of bedding borders. More than 50 000 spring and summer plants a year are planted, among other things, in the burgundy of the Baroque garden ground floor, in accordance with the rhythm and botanical diversity characteristic of the era.

Inventories dating back to the 18th century and discoveries from archaeological excavations also made it possible to maintain the usable aspect of

Wilanów's Palace Gardens. Historical varieties of cultivated plants, details of finishing of cultivated quarters and reconstructions of 17th and 18th century ceramic lampshades, used for bleaching vegetables, are the value of the pilot garden of the fructifying Museum of King John III's Palace in Wilanów.

3.3. Nineteenth-century horticultural value, lost in twentieth and at the beginning of the twenty-first century

In the course of works undertaken in the second half of the 20th century, under the direction of professor Gerard Ciołek, the greatest emphasis was put on the restoration of the Baroque values of the residence. Thus, all revitalisation works in the undergrowth layer, undergrowth and reconstruction of architectural and plant decorations of the 19th century were completely omitted. This contributed to the impoverishment of the composition content of the whole estate (Przybylak, 2017, p. 297–299).

Realizing the revalorization strategy developed in 2015 (Przybylak, 2015) and guided by the definition of sustainable development in the management of the historic garden space, the reconstruction of nineteenth-century decorative plant forms and accompanying architectural details has been started.

The first factor, that pushed nineteenth-century flowerbeds and flower beds out of the Wilanów Palace Gardens, was the revalorisation direction chosen by professor Gerard Ciołek.

Carpet flowerbeds, English deciduous flowerbeds or entire ground floor carpets, documented on archival iconography, were concentrated, according to the landscaping rule of zoning the park composition, in the immediate vicinity of the palace. Meanwhile, at the end of the 1940's of the 20th century, the North Garden, the garden lounge on the upper terrace and the South Garden by the palace received a Baroque composition form again. Sustained by restoration measures from 2009–2011, it permanently deprived the Wilanów Palace Gardens of the space with historically documented presence of nineteenth-century forms of decorative vegetation. (Przybylak, 2017, p. 296).

On the basis of analyses and direct references to the garden art of the 19th century, alternative locations (Przybylak, 2017, p. 297–299) for the reconstruction of leafy flower beds — English-type, with their decorative, ceramic bordiur, were indicated in the residence space. Two forms of tiles (in the shape of St. James' shell and acanthus leaf) have been faithfully reconstructed in ceramics, thanks to archival photographic material and a rich collection of archaeological findings. The authentic form (tiles

¹⁰ Museum of King Jan III's Palace in Wilanów.

¹¹ According to the study by landscape architect Kamila Domańska and landscape architect Ewa Skoneczna from the Garden Department of the King Jan III's Palace in Wilanów.

and the shape of the flower beds) and their context — in accordance with garden art — made it possible to undertake work on shaping their structure.

The formulation of the species composition of summer plantings of flower beds was — thanks to the rich photographic documentation — only a formality. As a result, an authentic form of historicising vegetation was obtained, which was a reminiscence of an important chapter in the gardening history of the Wilanów and Warsaw residences. The reconstructed flower beds are the only authentic forms of this nineteenth-century type of vegetation, once so common in the parks and squares of the capital.

4. THE ROLE OF ROYAL GARDENS IN WILANÓW IN KEEPING THE HISTORICAL GARDENING VALUES OF MODERN WARSAW

As a result of war and insurgent actions 60% of Warsaw's park vegetation was destroyed (Getter, 2004, p. 72). The current maintenance of the gardens and parks was also interrupted, and — as a result of the post-war setting of administrative priorities — was not restored to many of them.

As indicated in the introduction to the article, a garden is not only a composition, that lasts here and now. Above all — it is a continuum of the tradition of caring for a given piece of land. The continuous continuum of gardening traditions cultivated in the Palace Gardens of Wilanów, appears — in the context of war losses and post-war decisions — in terms of a unique phenomenon in Warsaw.

The centuries-long garden legacy of King John III at his summer residence in Wilanów, is the only one with an uninterrupted continuum of gardening traditions in the contemporary landscape of Warsaw. The results achieved through the Museum's garden revalorisation, as well as ensuring a stable team of qualified gardeners, production of ornamental plants for seasonal planting and restoring the

historical collection of exotic plants, allow to place the Royal Wilanów Gardens as a reservoir of historical garden values of contemporary Warsaw.

REFERENCES

- Böhm, A., Zachariasz, A. (2000), *Architektura krajobrazu i sztuka ogrodowa — ilustrowany słownik angielsko-polski, wydanie 1*, Warszawa: LINIA Sp. z o.o.
- Dymek, A., 'Problemy rozpoznania zabytkowych parków na terenie Warszawy oraz przygotowania zaleceń konserwatorskich na przykładzie Ogrodu Krasińskich', *Mazowsze — Studia regionalne*, 1689–4774 (7) 2011, s. 149–162.
- Getter, M., 'Straty ludzkie i materialne w Powstaniu Warszawskim', *BIULETYN Instytutu Pamięci Narodowej*, (8–4) 2004, s. 62–74.
- Hennebo, D. (2008), *Gartendenkmalpflege — Grundlagen der Erhaltung historischer Gärten und Grünaltnagen*, wydanie 1, Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer.
- Przybylak, Ł., 'Dekoracyjne formy XIX-wiecznych kompozycji roślinnych w procesie rewaloryzacji założenia pałacowo-ogrodowego w Wilanowie', *Studia wilanowskie* XXIV/2017, s. 295–301.
- Przybylak, Ł., 'Historia *genius loci* jako element historii ogrodów i ludzkości', *Czasopismo techniczne*, 13 (1) 2010, s. 337–346.
- Przybylak, Ł. (2015), *Strategia rewaloryzacji wilanowskich parków i ogrodów — modele rewaloryzacji*, (pdf), Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.
- Rohde, M. (2008), *Pflege historischer Gärten — Theorie und Praxis*, wydanie 1, Leipzig: Edition Leipzig.
- Szafrańska, M. (2017), *Ogrody Zamku Królewskiego w Warszawie*, wydanie 1, Warszawa: Arx Regia — Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie.
- Szmygin, B. (red.) (2015), *Vademecum konserwatora zabytków — Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa: Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS.
- Zapłata, R., 'Autentyzm zabytkowej architektury i palimpsest w przestrzeni historycznej — nowe media a prezentacja dziedzictwa kulturowego', *Architectus*, 1 (45) 2016, s. 97–114.
- Zin, W. (red.) (1986), *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce — odbudowa i konserwacja — Miasta historyczne*, wydanie 1, Warszawa: Arkady.